

La Catalogna in Europa, l'Europa in Catalogna. Transiti, passaggi, traduzioni
Associazione italiana di studi catalani
Atti del IX Congresso internazionale (Venezia, 14-16 febbraio 2008)
Edizione in linea – ISBN 978-88-7893-009-4
<http://www.filmmod.unina.it/aisc/attive/>
Data di pubblicazione di questa comunicazione: 17 dicembre 2009
<http://www.filmmod.unina.it/aisc/attive/Escandell.pdf>

Dari Escandell

La producció autobiogràfica de Joan Puig i Ferrer: Europa com a referent

No hi ha hagut, en la història recent de les lletres catalanes, cap altre escriptor que haja unit vida i literatura de manera tan indestriable com Joan Puig i Ferrer (1882-1956).

Originari del Camp de Tarragona, l'autor s'instal·là el 1901, amb només 18 anys, en una Barcelona llavors en plena efervescència modernista. Dos anys més tard, el seu afany – producte, en part, dels ideals d'aquell modernisme en ebullició – l'empenyé a realitzar un apassionant viatge iniciàtic per les carreteres de França. D'ençà, hi va romanre enlluernat i seduït per les cultures literàries europees per sempre més.

Tanmateix, no fou fins a les acaballes del seu períple vital que Puig i Ferrer ens oferí, a través de modalitats d'escriptura autobiogràfica diverses, un ampli panorama retrospectiu del seu contacte amb les cultures i les literatures europees esdevingudes referent al llarg de la seua trajectòria.

Camins de França

El primer gran punt d'inflexió tingué lloc el 1934, amb la publicació de la versió definitiva de les seues memòries d'infantesa i joventut, l'autobiografia *Camins de França*, unànimement reconeguda per la crítica com la seua millor obra.¹

Trama argumental al marge, Puig l'escriu amb la intenció de fer públics els processos de descobriment i de consolidació de la seua missió en la vida: esdevenir escriptor. En aquest sentit, el viatge iniciàtic envers la terra de promissió, que tenia París com a punt final del trajecte, hi juga un paper decisiu. Les diferents etapes del viatge, barreja d'experiències positives i negatives, marquen les pautes del procés d'iniciació del protagonista en el seu trajecte des de la ignorància i la desorientació inicial fins a la saviesa final.

D'altra banda, l'autobiografia de Puig no amaga el mestratge d'autors com Rous-

---

¹ Per a una cronologia detallada de l'aparició de l'obra, veg. Guillem-Jordi Graells (1982), «Joan Puig i Ferrer. Any del centenari», pròleg de *Camins de França* a l'edició de la MOLC.

seau, Goethe o Gide, de qui es declara admirador incondicional. La seua copiosa producció en clau autobiogràfica, de les més importants de la primera meitat del segle xx en l'àmbit literari català, n'és sens dubte el millor exemple.

Guillem-Jordi Graells adverteix que «en escriure *Camins de França* Puig i Ferrer tingué present diversos models de memòries o ficcions que admirava i que lligaven amb el seu projecte. Bàsicament, les *Confessions* de Jean-Jacques Rousseau, el *Wilhelm Meister* de Goethe i potser el *Louis Lambert* d'Honoré de Balzac» (1982: 8).² Aquestes tres obres són citades explícitament al llibre, i les dues primeres amb bastant profusió.

De fet, el mateix Puig confessa en el pròleg³ que, en un primer moment, el seu «pensament fou donar a l'obra el títol de *L'aprenentatge*. [...] Un aprenentatge que hauria estat influït, encara que de lluny, per les memòries de Goethe. Però la por a caure en la pedanteria [...] em va fer fugir d'aquest pensament com del més gran perill» (CdF1: 16).⁴ Així mateix, hi adverteix: «Jo havia destapat [...] imprudentment les intimitats, i ara l'obra em portava en una direcció perillosa, devers el despullament impúdic i inhumà de mi mateix, com havien fet sant Agustí en l'antiguitat i Rousseau en els temps moderns» (CdF1: 19).⁵

Al marge del llistat d'autobiografies que el propi Puig consignà que exerciren un pes cabdal en l'elaboració de la seua, hi hagué un altre gran autor europeu, André Gide, que també va deixar una empremta significativa en la seua obra. Anys més tard, des de *Ressonàncies*, el seu diari íntim escrit durant d'exili, Puig i Ferrer advertia que «*Camins de França* no diuen cap mentida. Però no diuen prou la veritat. El secret per dir-ho tot només el té el novel·lista. Només inventant hom arriba a la pura veritat» (R1: 73). Aquesta advertència, aparentment sense més transcendència, pren rellevància si observem que coincideix, gairebé textualment, amb la nota amb què André Gide clou el primer capítol de les seues memòries, *Si le grain ne meurt* (1924), aparegudes poc abans que Puig encetara l'elaboració de les seues:

---

² «Joan Puig i Ferrer. Any del centenari», *op. cit.*, p. 5-9.

³ Al marge de la introducció a cura de l'editor de l'obra (Guillem-Jordi Graells, *op. cit.*), l'edició de *Camins de França* de la MOLC inclou els tres pròlegs que Puig i Ferrer va elaborar per a l'obra: el «Pròleg» principal (p. 15-22, vol. I), que data de desembre de 1933, l'escrigué amb motiu de la publicació de la versió definitiva; el segon, «Pròleg de l'edició de la *Revista de Catalunya*» (p. 23-24, vol. I) és més aïnes el prefaci als primers capítols, que foren publicats periòdicament a la *Revista de Catalunya* en una primera versió entre el juliol de 1926 i el gener de 1928, en un total d'onze lliuraments; finalment, Puig també enceta la segona part de *Camins de França*, «Llibertat i poesia», amb un breu pròleg de caire força introspectiu, titulat «Simfonia dels camins» (p. 7-12, vol. II).

⁴ D'ara endavant CdF1 i CdF2 en referir-nos a *Camins de França* (fem servir l'edició de la MOLC d'Edicions 62, Barcelona, 1982, publicada en dos volums); R1 i R2 per a *Ressonàncies 1942-1952*, segons volum *Diari d'un escriptor* (Barcelona, Edicions 62, 1975) o volum *Memòries Polítiques* (Barcelona, Proa, 1981).

⁵ Puig també fa palés el seu interès pel gènere memorialístic des de les planes de la pròpia autobiografia, rememorant les novetats que anava descobrint de jove. Vegeu, a tall d'exemple, la sensació de jubileu experimentada amb la publicació de les memòries de John Stuart Mill (CdF1: 137).

Les memòries mai no són sinceres sinó a mitges. Per gran que siga la voluntat de dir la veritat; tot és sempre més complicat que allò que es diu. Fins i tot, potser que hom s'acoste més a la veritat en la novel·la. (Gide: 2002, 264)⁶

Ara bé, aquesta proclama respon a una estratègia literària premeditada, habitual en els autobiògrafs europeus, que es fonamenta en una formulació concreta d'allò que Philippe Lejeune va batejar l'any 1975 com a *Le pacte autobiographique*; un contracte de lectura que l'escriptor d'autobiografia estableix perquè el lector interprete l'obra com a tal.⁷

De fet, Puig s'hi acull a la modalitat contractual més habitual en aquell període arreu d'Europa: la variant coneguda amb el nom de «Poesia i Veritat», encetada per Johan Wolfgang Goethe a començant del segle XIX. Aquesta variant contractual entén la sinceritat – l'anhel de ser verídica – com un compromís a cavall entre la realitat viscuda anys enrere i l'eficàcia literària. Això és: l'escriptor ha d'intentar transmetre les sensacions per sobre de la veritat objectiva. Així doncs, els fets no cal detallar-los fil per randa, sinó plasmar-ne l'essència de les experiències viscudes. Fet i fet, Puig fa seu un fragment del pròleg de les memòries de Goethe:

En *Camins de França* no hi ha invencions. ¿Hi ha, però, tota la realitat? Ah! aquest és el problema. És el problema general de tota autobiografia, que jo he sentit, particularment, com un conflicte. He fet tot el que he pogut per ésser verídica. [...] Jo voldria, lector, amb tota senzillesa, haver reeixit a contar-te bellament un tros de la meua vida, que no és el mateix que contar-la novel·lescament. (CdF1: 21)

Crítica a la literatura catalana

Puig i Ferrerter lamentava que els cercles literaris catalans amb major renom no compartiren la seua òptica – sempre a l'aguait de les novetats que circulaven arreu del continent –, i sovint carregava contra molts literats del país, que al seu parer vivien d'esquenes a Europa.

Les seues creacions autobiogràfiques, com també bona part de les col·laboracions en la premsa, es convertiren en una plataforma en què aprofitava per a reflexionar sobre el pànic col·lectiu dels escriptors catalans coetanis seus a fer literatura sobre la seua vida íntima, quan per exemple a França era un dels gèneres més prolífics.

---

⁶ Cf. Enric Balaguer, «La missió en la vida. Notes sobre *Camins de França* de Joan Puig i Ferrerter», *Caplletra* 38, (2005), p. 9-28. La traducció al català de la citació de Gide, extreta de l'edició de l'edició en castellà, *Si la semilla no muere* (Buenos Aires, Losada, 2002), és nostra.

⁷ Segons Philippe Lejeune, quan els escriptors de literatura del jo «rebaixen el gènere autobiogràfic i glorifiquen la novel·la, estan fent en realitat quelcom molt diferent: [...] dissenyen l'espai autobiogràfic en què desitgen que siga llegida el conjunt de la seua obra. [...] D'aquesta manera el lector és convidat a llegir les novel·les, no només com a ficcions [...] sinó també com a fantasmes reveladors dels individus». Fragment extret de l'edició en castellà (desembre 1991) del primer capítol de *Le Pacte Autobiographique* (París, Éditions du Seuil, 1975), «El pacto autobiográfico», en *La autobiografía y sus problemas teóricos*, *Anthropos Suplementos* 29 (1991), p. 59. La traducció al català és nostra.

Puig fou dels pocs autors catalans de la primera meitat del segle passat que ens obrien de bat a bat el seu món interior. Ell mateix ho lamentava des de *Camins de França* i, més tard, des del seu dietari d'exili *Ressonàncies*, en què continuava tenint la mateixa opinió:

Ningú no pot negar que certs literats catalans escriuen bé; però la majoria fan l'efecte, àdhuc escrivint bé, de no tenir un món interior. (CdF1: 159)

A Catalunya, a Espanya, existeix un pànic col·lectiu, una timidesa invencible respecte la vida íntima (un llibre com el *Journal* de Gide, podria ésser publicat a Catalunya? Ni escrit). (R1: 80)

Tanmateix, les crítiques de Puig i Ferrer no es redueixen a l'àmbit de la narrativa. Anteriorment l'autor visqué una perllongada etapa com a dramaturg, plena de daltabaixos. En aquest sentit, les al·lusions a les peces teatrals representades durant el noucentisme foren també ferotges i incendiàries.

Així, rememora amb desassossec «com en un temps era trist i penós a Catalunya escriure per al teatre. El públic no volia passar de Guimerà, Russinyol, Iglésies» (R1: 149). Als seus ulls, tot semblava estancat: «El naturalisme ens ofegava. Vivíem d'esquenes a Europa. El naturalisme i el realisme ens van desencaminar, a mi i a tots» (R1: 138). I és que com ha advertit recentment J. M. Benet i Jornet, durant els anys 10 i 20 seguien representant-se bona part de les obres més característiques de la segona meitat del xix, prevalent els mateixos decorats, *atrezzos* i vestuaris. Fet i fet, la queixa de Puig era en bona mesura fonamentada ja que no s'hi anava més enllà d'aquelles «obres plenes de pols».⁸

D'altra banda, després d'un llarg període com a redactor de segona a *La Vanguardia* (1911-1920), Puig arribà a ostentar durant gairebé quatre anys una columna d'opinió als diaris *El Día Gráfico* (1920-1922) i *La Tribuna* (1922-1924), on escrivia en castellà davall el pseudònim de Juan de Siena.⁹

Des d'aquest espai es feia ressò del món literari d'aleshores: ressenyes de llibres apareguts arreu d'Europa, tendències estilístiques i formals del vell continent, opinions que li mereixia l'estètica d'un autor determinat, etc. Tot això, però, li servia per a introduir, en segona instància, impressions personals i opinions subjectives que sovint derivaven en crítiques cap a molts cercles culturals catalans, als que acusava de fer una literatura casolana i folklòrica, d'esquenes als grans corrents literaris.¹⁰ Una crítica que evolucionaria vers una perspectiva molt més madura i reflexiva durant l'exili.

---

⁸ Observacions fetes per J. M. Benet i Jornet a propòsit de la nostra intervenció, «Le théâtre sous le prisme de la littérature du moi: Joan Puig i Ferrer, aveus sur son étape comme dramaturge», durant la 2ème *Journée Internationale d'Études Catalanes: Le théâtre catalan contemporain*, organitzada per la Université Paris 8 (Vincennes-Saint-Denis) el 27 de gener de 2006 al Colegio de España de París.

⁹ Cf. Guillem-Jordi Graells (2002): «Introducció», en *Servitud. Memòries d'un periodista*, de Puig i Ferrer (Barcelona, Proa, p. 5-50).

¹⁰ Els títols de moltes de les columnes de «Dichos y hechos» i «Pórtico», ambdues del rotatiu *La Tribuna*, palesen la postura alhora crítica i resignada de Puig: *Cataluña en el extranjero* (núm. 7718,

Ressonàncies

A les acaballes de la seua trajectòria literària, concretament entre 1942 i 1952, Puig i Ferrerter escrigué un diari íntim de vora un miler de planes, que anomenaria *Ressonàncies*.

L'autor va viure els seus darrers vint anys exiliat a França, a cavall entre Saint-Mantin-le-Beau (la Turena) i París, ciutat on passà la major part d'aquest temps. Durant aquest llarg període, des de la plataforma d'escriptura del jo que significava el diari esmentat, Puig aprofità per a reflexionar sobre coses diverses, com ara: el sentit de seguir fent literatura en una llengua aleshores prohibida i sense consumidors potencials; el ressò irrisori de la identitat nacional i literària catalana al vell continent; o l'evolució de la seua opinió personal sobre les societats europees, sobretot aquella que coneixia més de prop: la francesa.

Puig i Ferrerter enceta el seu diari d'exili oferint una visió de la societat francesa totalment negativa, força distant de la que trobem anys enrere en *Camins de França*. En plena Segona Guerra Mundial, el de Puig és un discurs enervat per una àcida ironia:

La Turena, el jardí de França! França el jardí d'Europa? Quina *blague!* I aquests francesos. Potser mereixen aquesta derrota, aquesta humiliació, aquesta misèria d'ara per la seva misèria moral anterior, el seu egoisme, el seu materialisme, la seva mentida de tot: política, social, humana, en art, en tot. Misèria, corrupció, vanitat, infatuació... oblit i negació de Déu i de la part noble de l'home. *Ne l'ont pas volée*, certament, aquesta enfonsada d'ara. Ja n'estaven espiritualment, d'enfonsats. Ah, si em pogués escapar d'aquesta terra i d'aquests homes! Però on? Ah, tornar a Barcelona! Jo crec que em curaria el fet d'haver passat els Pirineus. (R2: 27)

Aquesta mitja cultura, aquesta mitja *politesse* del senyor francès són tan irritants que l'esperit no reposa ni es pot complaure prop d'aquesta gent. Com tot és fals aquí, tot instint de presa, afany de diners, de gaudis materials i amb això disfressat d'un socialisme, un humanitarisme verbal i mentider. Ja ho havia remarcat a París, la província m'acaba de convèncer. El baix instint de l'home, dominant a tot arreu, a França potser és més feridor perquè és dissimulat per una cultura, una *politesse*, una civilització que si un dia potser foren actives, operants, *veritat*, avui són armes al servei de l'instint ja gairebé desencadenat i destructiu. Tot això constato cada dia ací. Quin diàleg de l'ànima puc doncs tenir amb aquesta gent? Cada dia m'hi sento més estranger, i no per raó de la diferència de nacionalitat, sinó perquè entre ells i jo no hi pot haver comunicació d'esperit. [...] França vençuda, quant trigaràs a redreçar-te de la prostració en què has caigut... (R2: 30)

La reflexió àrdua sobre la societat que l'envolta acaba convertint-se en un dels eixos centrals del seu dietari durant aquell primer any de redacció, i a còpia que n'avança en l'escriptura, va produint-se una recrudescència del seu discurs:

13/10/1922); *Las memorias de Lloyd George* (núm. 7731, 28/19/1922); *Marcel Proust* (núm. 22/11/1922); *De las palabras extranjeras* (núm. 7798, 16/01/1923); *Expansión catalana* (núm. 7811, 01/02/1923); *Grandeza o miseria* (núm. 7943, 07/07/1923); *De ciertos prejuicios*. (núm. 7944, 09/07/1923); *Lo exótico y lo propio* (núm. 7967, 03/08/1923); *Barcelona vista por los extranjeros II* (núm. 7977, 16/08/1923).

Ahir, 25 de juliol [1943], dia de Sant Jaume, es van complir 40 anys del meu primer contacte amb França. Vaig desembarcar a Marsella el dia de Sant Jaume, al caient de la tarda. El primer que hi vaig veure fou les putes dels carrers del port i dels cafès. Després de sopar, a la vorera d'un bar, la taca de sang encara fresca d'un assassinat acabat de cometre. L'endemà em robaven els diners, o, més exactament, aquella nit, mentre dormia. [...] Ara fa set anys que torno a ser a França. [...] El que he vist i tocat a França durant aquests set anys m'ha fet sentir el fàstic de la democràcia, i de tantes idees, creences i sentiments que havia tingut per bones. (R2: 65-66)

Potser no comprenc França, jo, potser no m'adono prou que viure bé en el present, la vida joiosa i fàcil, ha esdevingut per a aquest poble la sola religió. (R2: 80)

L'autor, però, també reflexiona sobre el que suposa ser català a l'estranger, en el sentit absolut del terme. L'espai, advers, propiciava i aguditzava el seu aïllament, tot provocant-li un cert afany per reivindicar literàriament les seues arrels:

Aquí a França, lluny de Catalunya, he après a escriure el català. En una concentració d'amor a la meua terra, les nostres paraules, les nostres formes d'expressió se'm fan saboroses i mai tanta abundància i diversitat de mots no m'havien vingut a punta de ploma ni amb tanta vivor. (R2: 56)

Ressonàncies és, sobretot, un espai per a la reflexió. En un altre ordre de coses, Puig hi recull que les generacions literàries que el precediren, la dels autors que foren mestres i referents en la seua formació, tenien, fruit del seu afany europeista, un desdeny absolut cap al castellà i, per extensió, a tot el que significava l'Estat espanyol, fet que considera un error fatal.

Era l'època dels homes de *L'Avenç* i de *La Veu de Catalunya*, la d'un periodisme «penetrat d'antiespanyolisme i de francesisme» (R2: 92). Puig revela que les generacions d'escriptors, primer davall l'influx del modernisme, més tard pel del noucentisme, «ens formàvem [...], sobretot, amb traduccions franceses dels nòrdics, anglesos, alemanys o autors francesos llegits directament. [...] Vivíem d'esquena a Madrid i de cara a París» (R2: 94):

Només els escriptors catalans de sòlida cultura, els que havien passat per la Universitat, Josep Carner, Eugeni d'Ors, Carles Riba, Sagarra, Soldevila, Josep Pla coneixien i estimaven la vàlua la gran literatura castellana. Però de la mateixa manera que coneixen i estimen la literatura francesa, italiana i la resta de literatures estrangeres, és a dir sense ésser-hi incorporats. (R2: 94)

Puig reivindica que durant el primer terç del segle xx «els catalans havíem creat una literatura. Ningú no ho pot negar. Si en el teatre i en la novel·la és una literatura encara infant, si en la filosofia és nul·la, si en crítica només amb En Riba comença a grandejar, en poesia lírica és d'una varietat, riquesa, maturitat i perfecció que fa pensar en les grans líriques europees» (R2: 94). Però és llavors quan la seua reflexió fa un tombant,

un canvi radical de trajectòria, i comença a plantejar-se el sentit d'haver-hi dedicat la seua existència a la literatura en català:

Posada la ignorància que el món té de la nostra llengua i cultura, [...] la veritat, som com uns naufrags en un illot. És greu, molt greu aquest isolament. [...] L'ambició nostra és noble, orgullosa, i fins i tot diré que sublim de sacrifici. ¿Però no és boja també? Aquesta soledat, aquesta renúncia al món que nosaltres coneixem, però que ell no ens coneixerà, té de debò sentit? [...] Anant pel món sempre he topat amb la decepció, el desinterès, o l'estupor, o una minva de consideració de l'estranger en haver-me estat presentat com a escriptor català, un espanyol que no escriu en castellà, és a dir, no escriu en espanyol. De seguida l'estranger us veu com un cas estrany, una mena d'il·lús, un maniàtic potser. (R2: 96-97)

L'atzar ha volgut que mentre escrivia aquestes notes m'hagi vingut a les mans el llibre de Carles Riba *Per comprendre*. [...] Aquests llibres són, al meu entendre, el punt més àlgid a què la nostra cultura hagi arribat mai. Doncs bé, tot això, en català, potser no anirà més enllà. No tindrà una glòria ni una transcendència europees, per no dir mundials, com per exemple els assajos de T. S. Eliot. Tot això en català, *en el pus bell catalanesc del món*, ¿qui ho coneixerà del món, qui ho estudiarà, qui ho comentarà, qui en traurà profit, quin rastre d'eficàcia deixarà, quina estela de llum deixarà no ja pel món, sinó dins de Catalunya? (R2: 102)

De tant en tant, algun curiós alemany (alemany calia que fos), potser algun anglès (o algun francès, poc informat o mal documentat), escriuen algunes notes curioses sobre una certa literatura catalana, que en general coneixen ben poc. Tal és la nostra situació al món: una curiositat dins Espanya. [...] ¿Què sap el món del nostre Pompeu Fabra? A la Sorbona, a París, gairebé res. ¿Però què saben de Josep Carner, de Carles Riba, tots dos capaços d'interessar al món? Qui al món llegeix el català? Qui traduirà la dotzena d'obres catalanes que potser interessarien al món? I suposant que fossin traduïdes, ¿una dotzena d'obres constitueixen una literatura que pugui desvetllar l'interès del món? [...] Si saben que sou un escriptor català, uns diuen: «Com, ¿no escriviu amb la llengua de Cervantes? Com és possible?» Ja en podeu donar explicacions perquè no t'entenen. Llavors comenceu a sentir la solitud de l'escriptor català davant del món. (R2: 196)¹¹

A través de *Ressonàncies* l'autor medita, amb un aire introspectiu que pren caires gairebé dramàtics, si de debò ha pagat la pena «donar-ho tot a la llengua i renunciar a tot per ella?» (R2: 104). Puig, neguitós però convençut del cert ressò que tindria en un futur el seu dietari, s'hi adreça als hipotètics destinataris i els planteja si potser «¿No han sofert les nostres obres una minva pel fet d'ésser escrites en una llengua d'una àrea, d'una influència tan reduïdes, filles d'un ambient poc més que provincial o regional que no respira a l'uníson de les cultures europees?» (R2: 104). De fet, la seua actitud crítica s'aguditzava a mesura que hi segueix tractant el tema, a causa, en bona part, pel seu desencís amb la majoria d'escriptors catalans exiliats:

---

¹¹ Resulta paradoxal, però, veure com Puig valora positivament que alguns literats catalans coneguts seus passen a escriure en altres llengües i ell, en canvi, malgrat els coneixements que li ho hagueren permès sense gaires dificultats, mai no s'hi avesa a fer-ho: «Alguns dels nostres millors escriptors (Josep Pla, S. J. Arbó, el gran catalanista Ventura Gassol) s'han decidit a emprar el castellà i altres el francès. Jo, tot i els problemes que exposo, i que voldria que fossin examinats sense passió, no m'he pogut decidir a escriure en castellà ni en francès» (R2: 109)

És massa fàcil ésser gloriós a la Rambla, i és pitjor que a la Rambla es redueixi un nombre més o menys considerable d'homes de ploma, sense el sufragi d'un gran públic de lectors que els catalans no tenim. Res de més funest per a una literatura que la llegeixin gairebé únicament literats. El nostre catalanisme literari és gairebé barcelonisme. (R2: 106)

Si políticament considero el catalanisme un error, literàriament el considero una minva (i no quant a la difusió de les obres catalanes tan sols), una minva en el sentit intrínsec, essencial de l'obra mateixa, una minva en la seva creació, a l'hora de la seva creació, quan la concepció i la realització, vulguem o no vulguem, són empentides per les següents raons. A) petitesa de la nostra cultura. B) casolanisme de les nostres lletres. C) carència d'una vasta i exigent atenció d'una massa de lectors cultes, amb la indiferència general d'un poble ja petit de si. [...] E) dificultat, per no dir impossibilitat, que l'autor pugui consagrar la vida a la seva obra, la qual com a rendiment econòmic és nul·la, i l'home de lletres es veu obligat a viure de cent tasques diferents, i amb això dispers, afeixugat i àdhuc humiliant. (R2: 111-112)

Tanmateix, només si ens immiscim en certs detalls de la vida de Puig i Ferrer durant l'exili podem albirar les causes profundes que el portaren a posicionar-se d'una manera tan adversa respecte a la literatura i la cultura catalanes. La seua actitud de menyspreu és recíproca amb el desemparament i la manca de suport que trobà entre els cercles polítics i culturals de l'exili català a França i Amèrica davant un seguit d'acusacions que van recaure únicament sobre la seua persona.¹²

El conegut *affaire* de les comissions de la Generalitat a París, responsable en gran mesura de l'ostracisme en què va caure el seu nom durant un bon grapat d'anys, va motivar el seu l'afany per desvincular-se ideològicament del catalanisme i, de retruc, propicià també un cert apropament vers la cultura castellana – atés que amb l'altra cultura europea que també coneixia d'allò més bé, la francesa, tal com hem vist línies més amunt, hi havia tingut diverses friccions ideològics i socials. Amb tot, l'acostament, constatable en molts fragments del diari, sembla que tan sols fou producte d'aquesta enervació transitòria.

Puig i Ferrer, però, va seguir contraposant la figura de l'escriptor català amb la de l'europeu fins a les darreres conseqüències, en comparatives on aquest primer en surt clarament perjudicat. Heus ací un dels punts més àlgids d'aquestes reflexions punyents:

La nostra llengua gramaticalment ja és perfecta. Però no és un problema de perfecció gramatical el nostre. És un problema més profund. [...] No em puc imaginar cap gran escriptor català sense l'íntima angoixa (potser no confessada) però sentida en el fons del seu ésser que no està en contacte amb el món com l'escriptor francès, anglès, alemany, italià o castellà. Tal és, al meu entendre, el drama de l'escriptor català; estar separat del món a causa d'un instrument que ell s'ha creat amb il·lusió, amor, orgull, tendresa i tenacitat sentimentals. Però ve un dia, una hora en què s'adona que amb l'instrument que s'ha creat amb tant

---

¹² Per a una informació exhaustiva del tema, veg. Dari Escandell (2008): «Joan Puig i Ferrer: Resonàncies d'un exili», en *Discurso sobre fronteras – Fronteras del discurso: Literatura, pensamiento y cultura del ámbito ibérico e iberoamericano*, Poznan, Universitat Adam Mickiewicz. Enllaç virtual: <http://rua.ua.es:8080/dspace/bitstream/10045/4896/1/Poznan.pdf>

d'amor, ell mateix s'ha condemnat a la solitud catalana, i que sols serà escoltat per uns pocs catalans. (R2: 195)

Finalment, immers en un clima de clar desànim, Puig hi relata una anècdota personal ben significativa viscuda anys enrere i que, al seu parer, plasma a la perfecció el que ha anat argüint al llarg d'aquestes planes:

Em van enviar a París, acompanyat de Rovira i Virgili i Antoni Xirau, per fer, en nom del govern català, un discurs amb el govern francès [...]. Vam dinar en companyia d'alguns ministres francesos, de l'escriptor André Malraux i alguns altres que no recordo. Diré que de nosaltres, diputats catalans, enviats pel Govern català, aquests francesos amb qui menjàvem no en van fer ni cas. [...] Jo vaig intentar parlar amb André Malraux, li vaig dir que el senyor Rovira i jo érem uns escriptors catalans, que jo dirigia una editorial [Proa] on volia publicar una de les seves obres [...]. En fi, li vaig dir la meua admiració sincera, com encara li tinc avui. Després, havent-me semblat veure en ell una total indiferència cap a les nostres persones, i també una mena de desdeny superior (molt francès evidentment) sobre les lletres catalanes. [...] Malraux ni m'escoltava, i la seva indiferència i desdeny per les coses de Catalunya, política i lletres, i per mi mateix, eren gairebé ofensius i difícils de suportar. (R2: 279-280)

Cloenda

L'exili, barrejat amb el sofriment personal fruit de la soledat, aguditza la postura pessimista de Puig i Ferrerter durant els darrers anys de la seua vida. L'afany comparatiu de la cultura catalana amb les principals cultures europees, amb contrastos marcadament desfavorables envers la pròpia, marcaren bonament les reflexions proferides a les planes del seu quadern íntim. Amb tot, l'escriptor redimeix aquest pessimisme expressat al seu dietari amb el legat literari més important del seu copiós períple literari: el vast cicle novel·lesc de dotze gruixuts volums, *El pelegrí apassionat*.

Fet i fet, el to derrotista del seu discurs contrasta amb l'afany creatiu durant aquell període, el més prolífic quant a producció de tota la seua trajectòria, malgrat les reflexions proferides al diari al llarg d'aquells anys plens de dificultats. I és que el caràcter d'aquestes notes assagístiques va en concomitància amb el del propi escriptor, controvertit i contradictori, qui, malgrat la postura predominant que hem pogut denotar al llarg de l'article, ens ofereix de tant en tant alguna que altra mostra indubtable d'aquesta barreja de sensacions oposades:

Mai a Catalunya no havia tingut a punta de ploma la riquesa de lèxic i de formes catalanes que espontàniament m'hi vénen avui com si l'absència, tal una musa, me les inspirés. Mai no m'havia sentit tan català com avui, en aquesta època, amb la ploma als dits. (R2: 29)

Universitat d'Alacant

Bibliografia citada

- Balaguer, Enric (2005). «La missió en la vida. Notes sobre *Camins de França* de Joan Puig i Ferrerter», *Caplletra* 38, València, p. 9-28.
- Escandell, Dari (2008). «Joan Puig i Ferrerter: *Ressonàncies* d'un exili», en *Discurso sobre fronteras – Fronteras del discurso: Literatura, pensamiento y cultura del ámbito ibérico e iberoamericano*. Poznan: Universitat Adam Mickiewicz. <http://rua.ua.es:8080/dspace/bitstream/10045/4896/1/Poznan.pdf>
- Gide, André (1924). *Si le grain ne meurt*. París: Gallimard, 3 vol. [*Si la semilla no muere*. Buenos Aires: Losada, 2002].
- Goethe, Johan Wolfgang von (1796). *Wilhelm Meister*. [Traducció: *Los años de aprendizaje de Guillermo Meister*. Barcelona: Càtedra, 2000].
- Graells, Guillem-Jordi (1982). «Joan Puig i Ferrerter. Any del centenari», en Joan Puig i Ferrerter: *Camins de França*. Barcelona: Edicions 62, vol. I, p. 5-9.
- (2002). «Introducció», en Joan Puig i Ferrerter: *Servitud. Memòries d'un periodista*. Barcelona, Proa, p. 5-50.
- Lejeune, Philippe (1975). *Le pacte autobiographique*. París: Éditions du Seuil, p. 13-46 (reedició 2005) [«El pacto autobiográfico», en *La autobiografía y sus problemas teóricos*, *Anthropos* 29 (desembre 1991), p. 47-6].
- Puig i Ferrerter, Joan (1975). *Diari d'un escriptor. Ressonàncies, 1942-1952*. Barcelona: Edicions 62.
- (1981). *Memòries polítiques*. Barcelona: Proa.
- (1982). *Camins de França*. Barcelona: Edicions 62 (MOLC), 2 vol.